

دستور جلسه: طرح‌های مرتعداری

حاضرین: دکتر ارزانی، مهندس خادمی، مهندس فیاض، دکتر افتخاری، مهندس بیرانوند (موسسه توسعه پایدار و محیط زیست)، دکتر فرور، مهندس صفرزاده، دکتر باغستانی، مهندس مقیمی، مهندس اجلالی (دفتر فنی مرتع)، مهندس زهدی (شورای عالی جنگل و مرتع)، مهندس قزلسفلو (معاون فنی اداره منابع طبیعی گلستان)، مهندس دلاوری (معاون فنی اداره منابع طبیعی خراسان رضوی)، مهندس پهلوان و مهندس بابایی (مرکز اصلاح نژاد و بهبود تولیدات دامی کشور)

غایبین: مهندس یوسفی، مهندس یآوری، مهندس بهزاد، مهندس آزادی.

نظرات ارائه شده در جلسه:

- باید شرح خدمات و دستورالعمل طرح‌های مرتعداری تکمیل و تقویت شود. اما متأسفانه مسئولین سازمان جنگلها در این جلسه برای بیان شرح و تاریخچه طرح‌های مرتعداری حضور ندارند. مراتع عشایری حدود یک سوم از سطح مراتع کشور را به خود اختصاص داده است (دکتر ارزانی).

- هدف اصلی ما ایجاد همسویی بین عشایر و سازمانهای ذیربط بوده است (مانند سازمان جنگلها و مراتع و سازمان امور عشایر ایران). ما از زمان امیر کبیر دچار غرب زدگی تقلیدی شدیم. طرح مرتعداری ترجمه واژه **Ranching** می باشد. در حالیکه این واژه در جاهایی به کار می رود که تفاوت های اساسی از بعد مسایل فرهنگی و اقتصادی در مرتعداری آنها با کشور ایران مشاهده می شود. در واقع واژه **Ranching** بر اساس کلیماکس، شدت دامگذاری و ... بناگذاری شده و در کشورهای دارای مراتع خصوصی بزرگ مانند ایلات متحده اجرا می گردد. اما در اغلب این کشورها پدیده ای به نام کوچ وجود ندارد. در حالیکه در ایران کوچ دارای سابقه ۱۲ هزار ساله است. حتی در جنگلهای ایران هم کوچ نشینی وجود داشته است. طرحهای مرتعداری به طور کلی غلط بوده و مطابق با شرایط اکولوژیکی ایران نمی باشد. و حتی نافی امری به نام کوچ است. خلاصه طرح مرتعداری این است که اوامر سازمان جنگلها و مراتع توسط بهره بردار اجرا گردد تا ضمانت ۱۵ ساله استفاده از علوفه مرتع به بهره بردار داده شود.

طرح مرتعداری قلمرویی (یعنی بیلاق و قشلاق دامدار و به عبارت ساده تر کوچ دامدار در آن لحاظ شده باشد) می تواند یک طرح مرتعداری خوب باشد نه طرحهای مرتعداری فعلی. طرح مدیریت پایدار مراتع در قلمروهایی عرفی عشایری کاری بود که شرکت و شرکت توسعه پایدار سنستا انجام داد و نافی کوچ نیز نبود. اساس این کار بر محوریت کوچ بود. نباید مشخصه اصلی عشایر (کوچ نشینی) را کنار بگذاریم و به دنبال اجرای طرحهای مرتعداری در قالب فعلی برای جامعه عشایری باشیم. باید در طرحهای مرتعداری عشایری بیلاق، قشلاق، میان بند، ایل راه و اصول اکولوژیکی همگی لحاظ شوند (دکتر فرور).

- در سال ۱۳۳۲ کارشناسان مرتع خیلی کم بودند (۶۴ سال پیش)، اما در همان سال سازمان مرتعداری تشکیل می شود. و یکسال بعد در سال ۱۳۳۳ شورای عالی مرتع تشکیل می گردد که رییس آن معاون وزیر بوده و حکم مدیران کل مراتع نیز توسط بالاترین مقام در کشور امضا می شده است و این بیانگر ارزش مراتع و انتصاب های موجود در آن بوده است. اما امروزه صدها هکتار زمین به راحتی و بدون سختی واگذار می گردد. باید در سه سطح سازمان جنگلها و مراتع، وزارتخانه جهاد کشاورزی و دولت رویکردها را تغییر یا بهبود دهیم. رویکردهای موجود در سطح دولت، وزارتخانه و حتی خود سازمان امیدوارکننده نیست. در سطح دولت مرتع اهمیتی برای دولتمردان ندارد. در سطح وزارتخانه تنها امور اراضی در ارتباط با واگذاری زمین مشغول به کار است و در سطح خود سازمان نیز

اهمیت مرتع از اعتبارات بسیار اندک دفتر فنی مرتع در قیاس با سایر بخشها مشخص است. در اواخر دهه ۴۰ شمسی و بعد از قانون حفاظت و بهره‌برداری که سازمان را موظف به تهیه و اجرای طرح می‌کند؛ سازمان جنگلها و مراتع با کمک دکتر گودوین ۲۴ طرح مرتعداری در سطح بزرگ را تهیه می‌کند که اولین آنها خلشکوه گیلان بوده است. در آن زمان دیدگاه تهیه طرحها در سطوح بزرگ بوده است اما بعدها به دلایل مختلف از جمله مشکلات و تفاوت‌های فرهنگی و سامانهای عرفی متعدد موجود در یک سطح بزرگ که باعث عدم قابلیت اجرایی شدن طرح می‌شده است لذا از سال ۱۳۵۵ رویکرد طرحهای مرتعداری در سطوح کوچک اجرایی می‌شود. تاکنون برای ۳۹ میلیون هکتار از عرصه‌های مرتعی طرح مرتعداری تهیه شده و ۱۸ میلیون هکتار واگذار و در ۱۴ میلیون هکتار از اراضی واگذار شده طرحها به اجرا درآمده‌اند. از این ۱۴ میلیون هکتار هم در بسیاری از مراتع طرحها خاتمه یافته و هرگز ادامه نیافته است. آقای هانری پابو در سال ۱۳۴۰ شمسی بیان می‌کند که بخش زیادی از مراتع کشور ایران باید حفاظتی باشند و به جهت حفظ کاردهای زیست محیطی مورد بهره‌برداری قرار نگیرند. لذا باید برای هر دسته از مراتع برنامه‌های مطابق با شرایط اکولوژیکی آنها طراحی و اجرا شود. نزدیک به ۷۵ درصد از مراتع کشور روستایی می‌باشند. طرحهای مرتعداری در مراتع روستایی قابلیت اجرایی ندارند. همانند بخش جنگل که حفاظت را مبنا و رویکرد خود قرار داده است ما هم باید رویکرد خود را نسبت به مرتع مشخص کرده و سپس مباحث مورد بحث قرار گیرد. باید رویکرد جامعه را نیز نسبت به مراتع تغییر داد. با توجه به کثرت متخصصان مرتع باید ابتدا رویکردها را مشخص کرد تا مسیر نیز مشخص گردد (مهندس زهدی).

- طرحهای مرتعداری به مرور دچار تغییرات شدند. مثلا سامانهای عرفی در ابتدا و سپس عامل بهره‌بردار در آنها دیده شد. طرح مرتعداری از دید سازمان موفق نمی‌باشد و درصد بالایی از آنها موفقیت صفر تا اندکی در رسیدن به اهداف مطروحه در طرح داشته‌اند. ضمن اینکه طرح مرتعداری روستایی و عشایری در دستورالعمل، اجرا و نظارت باید کاملا از هم جدا باشند. مشکل اساسی طرحهای مرتعداری عدم اجرای آنها می‌باشد. دو مشکل مهم دیگر نیز در اجرای طرحها وجود دارند که عبارتند از مردم و اقتصاد. اصلاح دستورالعملهای طرحهای مرتعداری هیچ فایده‌ای نخواهد داشت. آنچه در طرحهای مرتعداری مهم است بالا بردن درصد مشارکت بهره‌برداران و بهبود معیشت اقتصادی آنهاست. اقتصادی کردن مراتع با کاشت گیاهان دارویی و صنعتی مانند باریجه و آنقوزه امکانپذیر نمی‌باشد. چون استفاده‌های چند منظوره و یا وجود گیاهانی خاص شاید در سطح کمی از مراتع قابلیت اجرایی داشته باشند. باید به فکر روشهای نوین مدیریت گله، بره‌گیری بالا و موارد اینچنینی باشیم تا بهره‌وری در مراتع بالا رود و معیشت و اقتصاد دامداران بهبود یابد. محور اصلی بحث اقتصادی کردن معیشت بهره‌برداران دام است و سازمان جنگلها نیز با توجه به نوع و میزان نیروی متخصص، بودجه و ... توان مدیریت دام و اقتصادی کردن دامداری بر اساس دام را ندارد. در سازمان جنگلها و مراتع دفتر فنی مرتع بسیار ضعیف شده و کارشناسانش اندک و مدیران هم دید خوبی ندارند. اگر راه و الگوی طرحهای مرتعداری غلط است باید راه جدیدی در نظر گرفته شود. باید به طرحها از دو جنبه ساختاری و تشکیلاتی توجه شود (مهندس مقیمی).

- تنها راه درست استفاده از مراتع اجرای طرحهای مرتعداری می‌باشد. منتها باید طرحها به درستی نوشته و اجرا شوند. نیاز دامداران در طرحها دیده شده است. مثلا در برخی از طرحها اجازه علوفه‌کاری در سطحی معین داده شده است. دو اشکال بزرگ طرحهای مرتعداری یکی عدم مشارکت مردم در اجرای طرح و عدم نیاز سنجی آنهاست و دیگری عدم آموزش منابع انسانی در اجرای طرح مرتعداری می‌باشد (مهندس صفرزاده).

- طرح مرتعداری نافی کوچ نمی‌باشد و برای هر طرح مرتعداری (بیلاقی، قشلاقی و میان‌بند) مواردی در نظر گرفته می‌شود که باید اجرا شوند. یعنی دامدار عشایری در مرتع قشلاقی خود باید مواردی را رعایت کند و سپس می‌تواند به مرتع بیلاقی خود نقل مکان کرده و یا کوچ کند اما آنجا هم موظف به رعایت مواردی در راستای بهره‌برداری اصولی از مراتع می‌باشد. در استان خراسان رضوی

استقرار و اسکان عشایر نداشته ایم و کوچ نیز به قوت خود باقی مانده است. اصل طرح مرتعداری صحیح است اما مهم شیوه تهیه و اجرای آن است. باید علم روز را وارد طرح‌های مرتعداری کنیم. باید با افزایش درآمد مرتعداران در آنها ایجاد علاقه کرد. باید پی‌وسته‌هایی را برای طرح‌های مرتعداری تهیه و اضافه کنیم تا مرتعداری اقتصادی شود. متأسفانه در طرح‌ها بحث اقتصادی خیلی موفق نبوده است. با توجه به اینکه دامداری محور اصلی درآمد مرتعداران است لذا باید از دامپروری برای اقتصادی کردن مرتعداری کمک گرفته شود. در استان خراسان رضوی طرح‌هایی موفق بوده اند که تعداد مرتعدار در آنها کم بوده است. ۸۰ هکتار مرتع و ۷۵ واحد دامی میانگین کل استان خراسان رضوی می باشد که به هیچ وجه برای مرتعداری اقتصادی مطلوب نمی باشد. اصلاح دستورالعمل طرح‌های مرتعداری کمک زیادی به طرح‌های مرتعداری خواهد کرد. با توجه به تغییرات اقلیمی برخی از پروژه‌های اصلاح و احیا مراتع مانند روش‌های بذرپاشی و کپه کاری با همان اصول قدیمی دیگر جوابگو نمی باشد. مثلاً الان در خراسان به جای روش کپه کاری که غالباً ناموفق است از روش کشت در هلالی‌های آبیگر استفاده می شود که درصد موفقیت آن نسبت به دیگر روش‌ها کاملاً بیشتر است. استفاده از روش‌های قدیمی مثل بذرپاشی تنها باعث هدر رفت منابع و اتلاف سرمایه می گردد (مهندس احمد دلاوری، معاون فنی دفتر مرتع استان خراسان رضوی).

- با توجه به درخواست وزیر از آقای دکتر رکنی مبنی بر شناسایی، ثبت و هویت دار نمودن دام‌های مختلف کشور، سامانه ای طراحی شد و برای آن بسیار هزینه نیز شده و قابلیت ثبت تمامی انواع کلاسه دام در آن وجود دارد. اجرای این طرح برای دامداران هزینه چندانی ندارد. به ازاء هر راس دام یک پلاک به مبلغ ۱۲۰۰ تومان نیاز می باشد. سازمان جنگل‌ها و مراتع باید در این زمینه با ما همکاری کرده و برای تمديد پروانه چرا داشتن پلاک را مد نظر قرار دهد. ما مکلف هستیم که سالانه ۳ میلیون واحد دامی را از سطح مراتع خارج کنیم و ۱/۳ میلیون نیز به تعداد واحد‌های دامی در دامداری‌های مزرعه و یا بسته بیافزاییم تا فشار چرا در مراتع کم شود و دام‌ها از سیستم مرتعی به سیستم مزرعه هدایت شوند. برای این منظور نژادهای مختلفی از کشورهای متفاوت وارد ایران شده است. مثلاً نژادهای مرغوب بز (سانن و آلپاین) و گوسفند (رومانف) از کشور فرانسه وارد ایران شده اند. برای سیستم مزرعه نیاز به دام پر تولید است لذا نژادهای غیر بومی برای این منظور انتخاب شده اند. مزایای سیستم پلاک گذاری شامل ردیابی دام، تشخیص مالکیت دام‌ها، داشتن آمار دقیق دام‌ها، حل مشکلات سرقت دام، ورود و خروج غیر قانونی و ... می باشد. قرار است ۵۰ درصد خونی دام بومی به جهت مقاومت به بیماری‌ها و تنش‌های محیطی در دام‌های حفظ شود (مهندس بابایی، مرکز اصلاح نژاد دام و بهبود تولیدات دامی کشور).

- در سال ۱۳۹۱ یک بررسی انجام شد که نشان داد از ۱۰۰ درصد دام‌های کشور، ۲۵ درصد در سامانه مرتعی ۲۵ و ۷۰ درصد در سامانه نیمه بسته یا مزرعه و ۵ درصد در سامانه بسته بوده است. برای سامانه مرتعی بهبود اصلاح نژاد از طریق دام‌های بومی انجام می شود. و برای سامانه بین مرتعی و زراعی که در این سامانه دام‌ها بیشتر سال را در پسچر می گذرانند بهبود اصلاح نژاد دام از طریق ترکیب ژنتیکی انجام می شود. یعنی پایه مادری دام بومی بوده و پایه پدری نژاد غیر بومی پر تولید می باشد (مهندس پهلوان، مرکز اصلاح نژاد دام و بهبود تولیدات دامی کشور).

- سطح مراتع به دلیل گستردگی در اثر سوء مدیریت و یا مدیریت قوی کل کشور را تحت تاثیر خود قرار خواهد داد. به گفته دکتر مخدوم چون در کشورهای در حال توسعه درصد اتکا به منابع طبیعی بالا می باشد لذا تخریب منابع طبیعی نیز بسیار قابل توجه است. ریزگرد، فرو نشست زمین، پایین رفتن سفره‌های آب زیرزمینی و ... همه از مواردی هستند که کشور را درگیر و عاجز کرده است. ما باید با شرایط جدید خود را تطبیق داده و رویکرد مناسبی اتخاذ کنیم. تازمانی که دامداران در طرح‌های مرتعداری مشارکت نکنند، طرح‌ها از شانس بالایی برای موفقیت برخوردار نخواهند بود. بسیاری از مرتعداران بنیه خوبی از لحاظ اقتصادی ندارند و تعداد زیادی

نیز این حرفه را ترک کرده اند. مابقی نیز از سر ناچاری این حرفه را ادامه می دهند. باید از تولیدات غیر علوفه ای مراتع استفاده کرد تا فشار بر مراتع کشور کم شود. مسایل اجتماعی موجود در مراتع گاهی مسایل فنی را تحت تاثیر خود قرار می دهد. سهم مراتع در تامین سلامت مردم و زندگی آنها دیده نشده است. وزرات بهداشت حداکثر می تواند ۳۵ درصد از سلامت مردم را تامین کند و مابقی سهم سلامت مردم (۶۵ درصد آن) مربوط به آب و هوای سالم، خاک سالم، غذای سالم، محصولات کشاورزی و ارگانیک مرتعی و ... می باشد. مرتعداران با بنیه اقتصادی ضعیف نمی توانند مراتع را به گونه ای مدیریت کنند که کارکردهای زیست محیطی مراتع حفظ گردد. در این زمینه دولت باید ورود کند و برای حفظ این خدمات هزینه کند. حدود ۳۵ سال است که در استان گلستان نهال آتریپلکس کاشته می شود و همواره خشکی محیط و سرما به نهالهای کاشته شده آسیب وارد کرده است. بعد از گذشت ۳۵ سال و با وجود این میزان از خسارت و هدر رفت سرمایه هیچ گونه، رقم و یا روش جدیدی معرفی نشده است. در زراعت پوب نیز بیشتر اکالیپتوس های کاشته شده در استان از بین رفت. انتظار از دانشگاه گنبد، گرگان و مراکز تحقیقاتی استان بر این است که در این زمینه های مهم و کاربردی تحقیق نمایند. جریمه های دامداران سنگین است و گاهی برای یک دامدار خرده پا ۱۰ میلیون جریمه صادر می گردد. سطح مراتع استان ۸۵۰ هزار هکتار است. جمعیت استان و جمعیت بهره برداران نیز به ترتیب برابر یک میلیون و هشتصد هزار نفر و ۲۵ هزار خانوار است (مهندس قزل سفلو، معاون فنی اداره منابع طبیعی گلستان).

- گرایش مرتعداران به سمت طرحهای مرتعداری عمدتا به دلیل ثبت مالکیت آنها بر مراتع خود می باشد و بحث های اصلاح و احیا اهمیت چندانی برای آنها ندارد. طرحهای مرتعداری باید از سه جنبه مورد نقد و بررسی واقع شود. ۱- مرحله تهیه طرح ۲- مرحله اجرا و ۳ مرحله نظارت. در ارتباط با مرحله تهیه طرح باید عنوان شود که تهیه طرح گاهی توسط یک کارشناس تازه کار و با مبلغ ۲۰۰ هزار تومان انجام می شود. قطعاً چنین طرحی نمی تواند در بهبود و یا مدیریت صحیح مراتع نقشی ایفا کند. از اینرو باید برای تهیه طرحهای مرتعداری هزینه شود. از بعد اجرا نیز در همه کشور یکسان بوده و به طور تخصصی و فنی نگاشته نشده اند. مثلاً در اکثر طرحها یک مساحت ۵۰۰ تا هزار هکتاری باید قرق شود. اما کجا و چگونه؟! بعد نظارت نیز شاید مهمترین بعد کار باشد اما نظارت ناظر می خواهد و ناظر پول لازم دارد. با هزینه مرتعداران نیز قطعاً نمی توان طرح را به خوبی تهیه، اجرا و نظارت کرد. بایستی رویکردها نسبت به مراتع دگرگون شود. نسل و جامعه فعلی مرتعدار کشور نتوانسته است اهمیت، فواید و آثار زیانبار تخریب مراتع را به مسئولان امر بفهماند. حتی در تفهیم این موضوعات برای مردم نیز عملکرد قابل قبولی نداشته ایم. پول در کشور هست اما باید مسئولین و مردم را متوجه مراتع و خدمات آنها کنیم (دکتر باغستانی).

- هر مال (یورت، بنکو، اوبا) که معمولاً ۳ تا ۵ خانوار است در جامعه عشایری یک مالگه یا محدوده چرا دارد. تعداد دام چرا کننده را خود عشایر همواره تصمیم می گرفته اند و نه هیچ سازمان دیگری. وضعیت مراتع قشلاقی ما در طی این چند سال خیلی ضعیف بوده و دامداران مجبور بودند به دامها علوفه دستی بدهند. حتی در اثر کمبود علوفه و گرمای شدید در برخی مراتع قشلاقی و در برخی سالها دامها اصلاً به مرتع قشلاقی نرفته اند. زمان کوچ را همواره خود عشایر تعیین کرده اند و هیچ گاه نتوانسته اند جلوی زودتر رفتن ما را به مراتع بگیرند و به انواع مختلف توانسته ایم وارد مرتع شویم. آتش سوزی را خودمان خاموش می کنیم. بسیاری از عشایر یا پروانه چرا ندارند و یا تعداد دامشان بیشتر از ظرفیت موجود در پروانه چرا می باشد. در منطقه زاگرس اطلاعات اندکی درباره مدیریت مراتع و جنگلها داریم. قدر مطلق جامعه عشایری تغییر نکرده است اما درصد آن با توجه به تغییرات رشد جمعیت تغییر کرده است. گاهی در یک محدوده مرتع، سه طرح آبخیزداری، مرتعداری و جنگلداری وجود دارد که هر کدام راه خودشان را می روند با وجود اینکه هر سه در یک سازمان هستند (بیرانوند، بهره بردار عشایری).

- اگر طرح مرتعداری در مدیریت مراتع کشور راه صحیحی نمی باشد آیا راه جدیدی داریم که می خواهیم طرح مرتعداری را از بین ببریم. در واقع طرح مدیریت مرتع بازگو کننده این واقعیت است که مرتع باید با یک الگو و طرح مدیریتی مورد بهره برداری قرار گیرد

و کدام انسان عاقلی بهره برداری بر اساس یک طرح مدیریتی را بد و بهره برداری بدون برنامه و طرح را خوب می‌داند. طرحهای مرتعداری در ذات خود هیچ ایرادی ندارند و مشکل طرحها در نحوه تهیه، اجرا و نظارت بر طرحهای مرتعداری می‌باشد. طرحهایی موفق هستند که در سطوح بزرگ و یا به صورت انفرادی اجرا می‌گردند لذا سازمان باید اولویت تهیه و واگذاری طرحها را در مناطقی با بهره بردار افزای و سطح بزرگ قرار دهد (دکتر افتخاری).

- در گیلان و مازندران بسیاری از گوسفند سراها را بازسازی کرده و به شکل خانه های محلی شبی ۱۵۰ تا ۲۰۰ هزار تومان به توریست ها اجاره می‌دهند. این دسته از دامداران گاهی تمام دامهای خود را فروخته اند و دامی ندارند. باید سازمان مراتع از افرادی که دام ندارند بگیرد و به دامداران واجد شرایط بدهد. گاهی در طرحهای مرتعداری گلخانه، چاه عمیق، مرغداری، تاسیسات و ... دیده می‌شود لذا باید بررسی شود که تا چه حدی سازمان باید در طرحهای مرتعداری ورود کند و چگونه آنها را به نحو احسن مدیریت نماید (مهندس اجالالی).

- در کل کشور جزیره ای عمل می‌شود و لذا برآیند کلیه امور یا منفی است و یا اگر مثبت است به سمت صفر میل دارد و عدد کوچکی است. نظارت و پایش مهم است و باید بخشهای مختلف اجرایی و حتی تحقیقاتی کشور در این زمینه و در این امر خطیر دخیل باشند. طرح زنجیره گوشت در خراسان برای حفظ و بقا مراتع تهیه شد و نشان داد که باید زنجیره ها به هم متصل باشند (مهندس صفرزاده).

- اگر قرار است بیش از یک سازمان در طرح مرتعداری دخالت کند قطعاً مشکل حل نخواهد شد. باید مردم و مشارکت آنها را در اجرای این طرحها در نظر گرفت. حفاظت از مراتع پول نمی‌خواهد. چنانچه هزاران سال دولت در مدیریت مراتع کشور دخالت نداشته و مراتع را مردم به خوبی حفظ، قرق و اداره کرده اند. (دکتر فرور).

- طرحهای جامع در هر استان باید با هماهنگی کلیه بخشهای درگیر در طرح انجام شود. بازگشت به گذشته برای اداره مراتع ممکن نمی‌باشد زیرا بسیاری از امور تغییر کرده است و تغییرات زیادی نسبت به زمانهای گذشته در کشور و به تبع آن در مراتع انجام شده است (مهندس قزل سفلو، معاون فنی اداره منابع طبیعی گلستان).

- مشکل اصلی طرحهای مرتعداری این است که سازمان جنگلها و مراتع تعریف واحدی از بسیاری از امور از جمله طرح مرتعداری ندارد. موارد مدیریتی موجود در طرح برای دامداران آموزش داده نشده اند تا دامداران با مفهوم طرح و مدیریت در طرح مرتعداری آشنا شوند. در حال حاضر روی اطلاعات غلط برنامه ریزی و تصمیم گیری می‌شود. در طرحها باید گردش سالانه و ۱۲ ماهه مرتعدار در نظر گرفته شود. نه اینکه برای سه ماه او برنامه و طرح بنویسیم و ۹ ماه دیگر مرتعدار نامعلوم باشد. رفتار با مرتع مدیریت می‌خواهد نه بودجه. مثلاً یک ماه دیرتر رفتن به مرتع شرایط مرتع را بسیار بهتر می‌سازد و تکرار آن در طول سالیان مختلف باعث بهبود وضعیت مرتع می‌گردد. امور مدیریتی مانند تعادل دام و مرتع، پخش صحیح دام در مرتع، خروج به موقع دام نیز تاثیر زیادی در بهبود وضعیت مرتع دارند (مهندس خادم).

- از حدود سال ۱۳۶۸ طرحهای مرتعداری در استان اصفهان اجرا شده است. در استان اصفهان طرحهای مرتعداری قویترین و موفق ترین استراتژی سازمان بوده است. طرحهای مرتعداری تنها پروژه ای بوده است که توانسته در تنسيق مرتع موفق عمل نماید و اختلافات را حل و فصل کند. همچنین طرحها توانسته اند تا حدودی در ایجاد دلگرمی و انگیزه در دامداران نیز عملکرد مثبتی داشته باشند و در واقع یک وجهه نسبتاً قانونی به مالکیت آنها داده است. ضمن اینکه در طرحهای مرتعداری برخی مایحتاجهای ضروری دامداری در طرح تهیه می‌شود. مانند مرمت چشمه، چاه مالدار، ایجاد آبشخور و ... اما مع الاسف طرحها در امور بیولوژیک در مراتع

موفق عمل نکرده اند. قطعاً هر طرحی دارای اشکالاتی نیز می باشد و خالی از اشکال نمی باشد. عموم مشکلات طرحها به نحوه تهیه، اجرا و به ویژه در نحوه نظارت آنها می باشد. قانون جدید مبنی بر ۱۰ ساله شدن زمان طرحها از ایرادات بسیار مهم می باشد. زیرا همان حداقل انگیزه و علاقه ناشی از اجرای طرحهای مرتعداری را نیز در بین دامداران نابود کرد. باید شرط تمدید سند طرح مرتعداری را اجرای حداقل ۷۰ درصد پروژه های بیولوژیکی و مدیریتی باشد (به ویژه اصول مدیریتی). وضعیت مراتع و گیاهان مرتعی در استان اصفهان در حالت نامناسبی قرار دارد. ترکیب گیاهی در مراتع اصفهان به شدت در حال تغییر از گیاهان خوشخوراک به گیاهان غیر خوشخوراک و مهاجم و سمی می باشد. شرح خدمات واحد برای کل مراتع کشور مناسب نمی باشد. موازنه اقتصادی و سودآوری در طرحها یکی از اشکالات در تهیه طرحهای مرتعداری می باشد. زیرا وقتی می پذیریم ۷۵ الی ۸۰ درصد فواید مراتع در ارزشهای زیست محیطی آنهاست نباید اصرار داشته باشیم که میزان اضافه تولید ناشی از کپه کاری تمام هزینه های آنرا پوشش می دهد و سود اقتصادی نیز برای کشور خواهد داشت. باید دیگر ارزشها در این محاسبات لحاظ شده و معیار و ملاک اقتصادی بودن طرحها در نظر گرفته شوند. روش واگذاری (مزایده) و روش تهیه و فرد تهیه کننده نیز از دیگر معضلات طرحهای مرتعداری می باشند. مبلغ تهیه طرحهای مرتعداری ناچیز می باشد و این یعنی کار از بنیان دارای اشکال است. اجرای بهترین طرح مدیریتی دنیا نیز با کیفیت پایین و بدون نظارت هیچ فایده ای نخواهد داشت. لذا باید قبول کرد که ذات طرحهای مرتعداری هیچ ایرادی ندارد و مشکلات در نحوه تهیه، اجرا، واگذاری و نظارت بر طرحها می باشد. عدم مشارکت ذینفعان، بودجه ناچیز و بی توجهی مسئولین امر نیز مزید بر علت می باشند. اجرای طرحها در استان اصفهان در مراتع افزایشی موفق بوده اما در مراتع مشاعی با تعداد بهره بردار بالا (به ویژه در مراتع روستایی) به هیچ وجه موفقیت آمیز نبوده و هیچ ارزشی ندارد. لذا باید تهیه طرحهای مرتعداری در مراتع افزایشی در اولویت سازمان جنگلها و مراتع باشد در طرحهای مرتعداری موفق نه تنها پوشش یا تولید بلکه کل اکوسیستم احیا شده است. طرح تلفیقی نیز موثر نمی باشد زیرا وضعیت فعلی اکثر مراتع مناسب نمی باشد و شرایط برای بهره برداری تلفیقی مهیا نمی باشد (ساقه های گلدهی در گیاهان کم است، مقدار آب در مراتع کم شده و ...). کما اینکه خود مرتعداران نیز فهم استفاده های چند منظوره را دارند و لازم نیست کسی به آنها متذکر شود (مثلاً قسمتی از مراتع را کندو گذاری کرده و یا به زنبورداری کرایه می دهند). نظارت طرحهای مرتعداری یکی از مهمترین بخشها در موفقیت آنها می باشد. می توان این نظارت را به کارشناسان منابع طبیعی عضو نظام مهندسی کشاورزی و منابع طبیعی سپرد (مهندس آزادی، ایشان سه روز بعد در موسسه حضور یافتند و نظراتشان را ارائه دادند).

- بخش مرتع در کشور خود را ثابت نکرده است. همچنانکه بخش آبخیزداری خود را اثبات کرده و بودجه مناسبی نیز گرفته است. هماهنگ سازی سیاستهای سازمانهای مختلف امری مهم در مدیریت مراتع کشور است. در کشور ۹۱۶ هزار خانوار بهره بردار از مراتع داریم. متوسط سطح مراتع روستایی و عشایری به ترتیب برابر ۹۵ و ۱۰۵ هکتار است. برای این تعداد خانوار و این متوسط سطح برنامه ریزی کنیم. به طور آنی قطعاً نمی توان سطح مراتع هر خانوار را خیلی گسترش داد. باید از استفاده چند منظوره در مناطقی که استعداد آن موجود هست برای اقتصادی کردن مراتع استفاده کرد. برخی تحقیقات نشان می دهد که اگر دامدار لبنیات تولید نکند دامداری او اقتصادی تر خواهد بود. باید پیرامون این موضوع تحقیق انجام شود. مشارکت و معیشت مردم باید در طرحهای مرتعداری جدی گرفته شود. نظام عشایری بهترین شیوه بهره برداری از مراتع است اما مردم تا کی باید در سیاه چادر زندگی کنند. مدیریت جامع حوزه های آبخیز در حالی بدون مرتع در نظر گرفته شده است که بیش از ۵۰ درصد حوزه های آبخیز از مراتع تشکیل شده است. در استان مرکزی ۹۹ درصد جوانها حاضر به ادامه دامداری نیستند. باید فکری به حال ادامه دامداری و شکل آن (سنتی، تجاری، تلفیقی)

شود. باید برای مرتعداران کارآفرینی کرد و با بهبود معیشت آنها را علاقمند به حفظ و بقا دآمداری و مرتعداری کرد. سه اصل مهم باید در طرحهای مرتعداری مد نظر باشد. هزینه دامدار را کاهش دهیم، درآمد او را افزایش دهیم و رفاه دامدار را بالا برد. (دکتر ارزانی).

جمع بندی:

- طرحهای مرتعداری در ذات خود ایرادی ندارند و مشکلات فعلی آنها مربوط به نحوه تهیه، اجرا و نظارت بر آنها می باشد.
- باید برای طرحهای مرتعداری روستایی و عشایری برنامه جداگانه داشته باشیم و بهتر برای کل سال مرتعدار برنامه ریزی انجام شود.
- محور اصلی درآمد دامداران دام است و از اینرو باید از اصول دامپروری برای اقتصادی کردن دآمداری در طرحهای مرتعداری استفاده کرد. باید اصول نوین مدیریت چرا و گله و علم روز مرتعداری در طرحهای مرتعداری وارد شود.
- طرحهایی با تعداد بهره بردار کم و در سطوح بزرگ از موفقیت بیشتری برخوردار هستند.
- باید رویکرد سازمان در ارتباط با طرحهای مرتعداری مشخص شود تا بتوان بهتر راجع به مدیریت مراتع و طرحهای مرتعداری بحث کرده و تصمیم گیری کرد.
- باید مشارکت مردم در طرحها را به عنوان اهرم اصلی موفقیت طرحهای مرتعداری جدی گرفت و بالا برد و از طریق بهبود معیشت و اقتصاد، آنها را علاقمند به اجرای طرحهای مرتعداری نمود.

والسلام.